

Social Work & Education

© SW&E, 2018

Савицька, А. (2018). Класифікація соціально виключеної молоді, *Social Work and Education*, Vol. 5, No. 2., pp.35-43.

КЛАСИФІКАЦІЯ СОЦІАЛЬНО ВИКЛЮЧЕНОЇ МОЛОДІ

Анна Савицька,

*аспірант кафедри педагогіки
Житомирського державного
університету імені Івана
Франка,
асистент кафедри соціальної
роботи
Житомирського економіко-
гуманітарного інституту
вищого навчального закладу
"Відкритий міжнародний
університет розвитку
людини "Україна",*

*пр. Юрія Кондратюка, 3,
кв.29, 10009, Житомир,
Україна, .*

3309037@ukr.net

УДК 37.013.42-053.6:316.473

DOI: 10.25128/2520-
6230.18.2.4

Article history:

Received: April 21, 2018

1st Revision: April 30, 2018

Accepted: May 24, 2018

Анотація. Сьогодні в Україні люди досить гостро переживають різні соціальні, політичні та економічні зміни. Одним з негативних наслідків глобальних та локальних криз у нашій державі є зростання соціальної нерівності та незахищеності населення. Тому соціальне виключення як процес торкається всіх верств населення, особливо молодь. Молоді люди є точкою опори та становлення країни. Проте, при виникненні різноманітних проблем і потреб сучасного світу не завжди можуть самостійно з ними справитися.

У статті розглянуто становлення процесу соціального виключення; обґрунтовано наукові підходи вітчизняних і зарубіжних вчених до визначення понять "соціальне виключення", "соціально виключена особа", "молодь", "соціально виключена молодь". Встановлено, що перші спроби пояснити суть поняття "соціальне виключення" пов'язують із 40-ми роками ХХ століття; сам термін з'явився у французькій соціології в 60-тих роках ХХ століття. В Україні – у 2002 року в межах дослідження бідності.

Досліджено, що соціальне виключення трактується як вилучення індивідів чи соціальних груп із соціальної структури суспільства й суспільних процесів, створення умов, які не дозволяють цим індивідам чи групам відігравати в суспільстві значущу роль (за Н.В. Толстих, 2003); соціально виключена особа – це об'єкт соціальної роботи, який через економічні, політичні, релігійні, соціальні, психологічні та медичні бар'єри повністю або частково втратив зв'язки з суспільством (власне авторське визначення, 2017); молодь – це особи віком від 14 до 28 років (в Україні офіційний вік молоді станом на 2018 рік); соціально виключена молодь як тотожне поняття соціально виключеної особи, але в рамках 14-28 років.

На підставі дослідженого, нами була запропонована класифікація соціально виключеної молоді за біологічними, суспільними та індивідуальними ознаками, що дає можливість ототожнити чинники та можливість запобігання розповсюдження даного явища.

Ключові слова: соціальне виключення; соціально виключена особа; молодь; соціально виключена молодь.

Вступ

Сьогодні молодь часто стикається з проблемами обмеженості доступу до інституцій, низькими доходами, безробіттям, неякісним харчуванням, недоступною медичною допомогою. До наведених причин додалися ще й неоднозначна ситуація на Сході та масові переміщення молодих людей, що призводить до накопичення взаємопороджуючих життєвих обставин і, як наслідок – соціальне виключення.

Щоб вирішити ці та інші причини виникнення процесу соціального виключення у молоді, необхідно проаналізувати та класифікувати дане явище.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Визначення поняття соціального виключення, аналіз його форм і причин, обґрунтування різних методологічних підходів до дослідження соціального виключення містять роботи Р. Ленуара, В. Джадда, Р. Рендольфа, Р. Кастеля, Дж. Девіса, Н. Кабіра, Ч. Гора, Р. Лістера, С. Паугама, Х. Сільвер, А. Турейна.

Соціальне виключення як наукова категорія і проблема активно досліджується в розвинутих країнах. Свідченням цього є роботи П. Абрахамсона, У. Бека, З. Баумана, Ф. Бородкіна, П. Стробела тощо. Серед українських учених цю тему розвивають Н. Толстих, О. Давидюк, С. Оксамитна, В. Хмелько, В. Звонар.

У дослідженнях соціального виключення можна виділити окремі напрями. Зокрема, питаннями нерівного доступу до освіти займалися Р. Коллінз, П. Бурдье, П. Сорокін, Д. Константиновський, Ф. Шерега; нерівністю (щодо винагороди) в професійній сфері – Р. Мертон, Г. Батигін, Т. Заславська, М. Шабанова; настановами та типами економічної поведінки людей – О. Льюїс, П. Штомпка, В. Бойков, К. Муздибаєв; руйнуванням соціальних зв'язків – П. Лазарсфельд; факторами та механізмами, що запобігають соціальній поляризації, – Р. Мертон, М. Руттер, Н. Мадж, Т. Шанін.

В Україні практично відсутні роботи щодо узагальнень різних підходів до тлумачення і визначення проблем соціального виключення, а також відсутня класифікація соціально виключеної молоді.

Метою статті є аналіз процесу соціального виключення на підставі зарубіжних та вітчизняних вчених, запропонувати класифікацію соціально виключеної молоді.

Реалізація поставленої мети зумовила необхідність вирішення наступних **завдань**: проаналізувати становлення процесу соціального виключення з зародження і до сьогодні; обґрунтувати підходи вітчизняних і зарубіжних вчених до визначення базових понять дослідження; запропонувати власну класифікацію соціально виключеної молоді.

Методологія дослідження

Для досягнення мети було використано загальнонаукові методи аналізу, синтезу, порівняння та узагальнення. Пошук інформації здійснювався на українських і зарубіжних веб-сайтах, присвячених проблемі соціального виключення.

Основна частина

Поняття "соціальне виключення" є неоднозначним, з'явилося в процесі еволюції уявлень і аналітичних категорій, здатних описувати процеси, що призводять до кризи чи розриву соціальних зв'язків індивідів з суспільством. Концепція соціального

виключення була створена в розвинутих європейських країнах для вивчення та опису становища специфічних груп населення. Зародженню концепції сприяли політекономічні та соціологічні теорії минулого. Давню традицію в побудові різних схем відтворення добробуту та бідності мають макроекономічні теорії, зокрема, теорії "порочних кіл зубожіння", що зародилися у західних економічних колах в 40-і рр. ХХ ст. Вони пояснюють відтворення несприятливих обставин різних суспільств шляхом замкнених циклів у розвитку, в процесі яких суспільство проходить через ряд станів, повертаючись, зрештою, до вихідного.

У 1960-х роках з'явився термін "виключення" у французькій соціології. На той час соціальне виключення пояснювалося як існування певної групи населення на узбіччі економічного прогресу. В даному випадку використання поняття обмежується описом механізмів відтворення майбутнього субпролетаріату (Погам С., 1999, с. 140-156).

У роботах Рене Ленуара (1970 – 1974 рр.) було показано, що феномен "виключення" набуває характеру не індивідуальної невдачі та непристосованості деяких індивідів ("виключених"), а соціального феномену, витоки якого полягають у принципах функціонування сучасного суспільства (Lenoir R., 1974).

До громадського та наукового обігу поняття було введено французькими політиками і суспільствознавцями, проте впродовж 80–90-х років ХХ ст. досить швидко поширилося у більшості європейських країн. На відміну від бідності, при визначенні соціальної ізоляції наголос робиться переважно на процесійності (процесах маргіналізації, їх причинах і наслідках). В цей період термінологія соціального виключення була поступово прийнята на офіційному рівні більшості країн-членів Європейського Союзу. Особливо активно концепція соціального виключення почала досліджуватися у Великобританії та Німеччині (Болотіна Н., 2000, с. 154-158).

До 2002 р. дослідження соціального виключення проводилися в Україні в межах досліджень бідності. Головна складність використання концепції в Україні зумовлюється, насамперед, тим, що постає питання: наскільки ситуація в Україні може бути описана через призму концепції соціального виключення, оскільки дана теорія розроблена та ефективно працює в суспільствах постіндустріального типу, де на місце вертикальної стратифікації приходить горизонтальна?

Процес "виключення" набуває глобального характеру і вже наприкінці ХХ століття німецький соціолог Ніклас Луман зазначає: "...Найгірший з можливих сценаріїв в тому, що суспільство наступного століття прийме метакод включення/виключення. А це означало б, що деякі люди будуть особистостями, а інші – тільки індивідами; деякі будуть включені в функціональні системи, а інші виключені з них, залишаючись істотами, які намагаються дожити до завтра;... турбота і зневага опиняться по різні боки кордону, тісний зв'язок виключення і вільний зв'язок включення розрізнять рок і вдачу, завершаться дві форми інтеграції: негативна інтеграція виключення і позитивна інтеграція включення... В деяких місцях... ми вже можемо спостерігати цей стан...." (Луман Н., 1998, с. 94-108).

В 2014 році Європейський Союз трактує соціальне відторгнення, – як процес, за якого окремі групи населення або окремі люди не мають можливості повною мірою брати участь у суспільному житті внаслідок своєї бідності, відсутності базових знань і можливостей, або в результаті дискримінації.

Розглянувши поетапно становлення процесу соціального виключення, ми можемо обґрунтувати підходи вітчизняних і зарубіжних вчених до визначення понять "соціальне виключення", "соціально виключена особа", "молодь", "соціально виключена молодь".

Попри велику кількість публікацій, де поняття "соціальне виключення" використовується в дослідженнях рівня бідності, ринку праці та тривалого безробіття, міграції, якості життя, громадянських прав і функціонування держави соціального забезпечення, можна констатувати, що сутнісні характеристики процесу соціального виключення не є чітко визначеними. Соціальне виключення породжується тим, що людина не має доступу до загальноприйнятих у суспільстві ресурсів. Соціальне виключення не можна подолати, працюючи з окремим випадком, воно долається шляхом роботи з громадою. Тому виокремлюємо наступні підходи до визначення даного поняття:

1) Ф. Махлер описує це явище, як: "суспільну позицію груп, які деградували до периферійного статусу внаслідок домінації центральних груп..." (Махлер Ф., 1984);

2) Ю. Зубок розглядає соціальне виключення як процес, а виключення як соціальний статус, що характеризує маргіналізацію як форму втрати індивідом або групою соціальних зв'язків і відторгнення їх від суспільства (групи ризику, форми контркультури) (Зубок Ю., 1998, с. 64);

3) відповідно до тлумачення Центру інформації з прав людини, соціальне виключення проявляється як результат дискримінації в сфері культурного розвитку, етнічного походження, сексуальної орієнтації тощо. Наслідками соціального виключення є бідність, ворожість між групами та відмова від таких необхідних соціальних гарантій, як освіта, охорона здоров'я, суспільна діяльність (Верховний Комісар з прав людини, 2000);

4) Н. Толстих визначає соціальне виключення як вилучення індивідів чи соціальних груп із соціальної структури суспільства й суспільних процесів, створення умов, які не дозволяють цим індивідам чи групам відігравати в суспільстві значущу роль (Толстих Н., 2003, с. 81-85).

Важливим є термін "соціально виключена особа". Мається на увазі, що така особа виключена з основного потоку життя та позбавлена можливостей брати участь у загальноприйнятих видах діяльності. У Великобританії до цієї категорії відносять правопорушників, бездомних, а у Франції та Німеччині сюди додають ще й безробітних та незаможних, що мають такий статус упродовж тривалого часу (Munday B., 1993, 96 p). Виділяємо наступні визначення поняття "соціально виключеної особи":

1) У. Лоренц зазначає, що "...соціальні працівники працюють з людьми, які є потенційно відторгнутими: бездомними, тими, хто є виключеним з основного потоку життя внаслідок бідності, фізичних або психічних проблем, що ускладнює пристосування до соціальних вимог, а також з тими, хто став жертвою нерівності у родині" (Лоренц У., 1997);

2) французькі урядовці середини 70-х років ХХ ст. – до основних груп соціально виключених відносили осіб, позбавлених доступу до системи соціального захисту (Janie Percy-Smith, 2000, 27 p.);

3) професор Ф.М. Бородкін відносить до соціально виключених такі категорії осіб: постійні безробітні; зайняті випадковим заробітком або некваліфікованою працею; низькооплачувані працівники; безземельні селяни; некваліфіковані,

неписьменні; розумово або фізично залежні чи обмежені; позбавлені волі і ті, що перебувають на кримінальному обліку; самотні батьки; діти, що зростали в проблемних сім'ях; молоді люди, особливо без трудового досвіду й освіти; працюючі діти; жінки; іноземці, іммігранти; представники расових, релігійних, мовних й етнічних меншостей; політично безправні; одержувачі соціальної допомоги; мешканці депресивних і криміналізованих ареалів (нетрів); бездомні; особи, чие споживання, поведінка, спосіб життя і спілкування засуджуються або визнаються девіантними (Бородкин Ф.М., 2000, с. 5-17).

4) у Законі України "Про соціальні послуги" зазначається, що соціально виключеними можна вважати осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах. Це – громадяни, які не здатні до самообслуговування через похилий вік, хворобу, інвалідність і не мають рідних, які можуть їм допомогти; безробітні громадяни; особи, що постраждали внаслідок стихійного лиха; особи, які є біженцями через збройні конфлікти; особи, середньомісячний сукупний дохід яких нижче прожиткового мінімуму; діти та молодь, які знаходяться в складній життєвій ситуації у зв'язку з інвалідністю, хворобою, сирітством, безпритульністю, малозабезпеченою, конфліктами і жорстоким ставленням у сім'ї (Закон України "Про соціальні послуги", 2003)

5) З. Бауман в одній із останніх книг зазначає, що виключеними є особи, не потрібні сучасному суспільству; це – безробітні, мігранти, біженці і т.п. Вони є неминучим побічним продуктом економічного розвитку, а глобалізація служить генератором "людських відходів" ("wasted life") (Bauman Z., 2004, pp. 5-7).

У вільній енциклопедії "Вікіпедія" зазначається, що молодь — соціально-демографічна група, відокремлена на основі сукупності вікових характеристик і особливостей соціального стану. Молодість як певна визначена фаза, етап життєвого циклу біологічно універсальна, але її конкретні вікові рамки, пов'язаний з нею соціальний статус і соціально-психологічні особливості мають соціально-історичну природу і залежать від суспільного ладу, культури та властивих даному суспільству закономірностей соціалізації (Вільна енциклопедія Вікіпедія). Згідно Закону України "Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні", до молоді належать громадяни віком від 14 до 35 років (Закон України "Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні", 1993), що не збігається з даними ООН, за яким "молодими" вважають людей віком 15-24 роки (Генеральний секретар, 2015).

В Проекті закону України "Про молодь" дано визначення терміну "вразливі групи молоді" (вразлива молодь) – як групи молодих осіб, які через вплив зовнішніх (соціальних, економічних, природних, політичних, екологічних тощо) та внутрішніх чинників (матеріальний стан, фізичні та розумові вади розвитку, спосіб життя тощо) потребують соціальної підтримки для розвитку свого потенціалу, самореалізації, участі у суспільному житті (Проект закону України "Про молодь", 2015). Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй визнає, що на глобальному рівні окремі групи молоді є особливо вразливими та потребують спеціальної уваги. До таких груп можуть входити "молоді жінки й чоловіки зі складу корінного населення, етнічних груп та меншин, мігранти, біженці та внутрішньо переміщені особи (ВПО), лесбійки, геї, бісексуали, трансгендери та інтерсексуали (ЛГБТІ), молоді люди, що живуть з ВІЛ, молоді люди з інвалідністю або ті, хто живе в бідності та/або в умовах конфлікту, молоді секс-

працівники та споживачі наркотиків, ті, хто страждає від релігійної дискримінації, від домашнього або сексуального насильства, овдовілі молоді жінки, а також молоді жінки, яких примушують одружуватися та які є жертвами торгівлі людьми, рабства або експлуатації в секс-бізнесі" (ПРООН, 2015, с. 11).

Для України сьогодні актуальним є дослідження молодих груп населення, що потрапляють до категорії соціально виключених. На жаль, ця категорія є малодослідженою. Тому нами було розроблено класифікацію соціально виключеної молоді. Це дає можливість використовувати її у розробці науково-методичного забезпечення з формування готовності майбутніх соціальних працівників до роботи з соціально виключеною молоддю; під час вивчення спецдисциплін із соціальної роботи. Також дана класифікація може бути корисною для студентів, викладачів ВНЗ, практикуючих соціальних працівників і соціальних педагогів.

Проаналізувавши вищезгадані визначення, ми можемо запропонувати класифікацію соціально виключеної молоді за такими ознаками:

1) Біологічні ознаки – це порушення психофізіологічного розвитку молоді людини. До такої групи відносяться лесбійки, геї, бісексуали, трансгендери, інтерсексуали, постраждалі від сексуального насильства та експлуатації в секс-бізнесі, молоді люди, які хворі на соціально-небезпечні хвороби (ВІЛ, СНІД, туберкульоз), психічно хворі, споживачі алко-, нарко- і хімічних речовин та молодь з інвалідністю.

2) Суспільні ознаки – це випадки, які є наслідком економічних і політичних змін в суспільстві. До такої групи відносяться молоді жінки й чоловіки зі складу корінного населення, етнічних груп та меншин, мігранти, біженці та внутрішньо переміщені особи, бездомні, бідні, зубожілі.

3) Індивідуальні ознаки – це випадки, які є наслідком релігійних, міжособистісних і внутрішньо-сімейних переживань. До такої групи відносяться молоді люди, які стали виключеними внаслідок релігійної дискримінації, домашнього насильства, овдовілі молоді жінки, а також молоді жінки, яких примушують одружуватися та які є жертвами торгівлі людьми, рабства, молоді люди, які позбавлені свободи та колишні засуджені.

Висновки

Отже, соціальне виключення – це стан у соціальній роботі, коли клієнти соціальної роботи не в змозі задовольнити свої потреби, через що вони повністю чи частково позбавлені можливості брати активну участь у житті суспільства, громади, де вони живуть, не здатні підтримувати соціальні зв'язки та вести спосіб життя, який є поширеним та прийнятним у відповідному суспільстві, членами якого вони є. Варто зазначити, що основну увагу дослідження приділено саме класифікації категорії соціальної роботи – соціально виключеної молоді. Адже визначальною рисою соціальної роботи є те, що вона захищає/представляє інтереси людей, які мають нерівні потенційні можливості порівняно з іншими через хвороби, вади, бідність, кризові ситуації, в яких вони опинилися або стали жертвами.

У подальшому є потреба в розробці методики запобіганню явища соціального виключення серед молоді.

Література

Bauman, Z. (2004). *Wasted lives. Modernity and its outcasts*. Cambridge: Polity Press, 5-7.

Ed. Janie Percy-Smith. (2000). *Policy Responses to Social Exclusion towards Inclusion?* Buckingham Philadelphia, Open University Press, 27.

European Social Services/Edited by Brian Munday. (1993). *European Institute of Social Services University of Kent at Canterbury*, 96.

Lenoir, R. (1974). *Les exclus, un français sur dix*. Paris: Seuil.

Болотіна, Н. Б. (2000). Соціальні права людини і соціальне право: Україна і Європейський Союз. *Європа, Японія, Україна: шляхи демократизації державно-правових систем*. К., 154-158.

Бородкин, Ф. М. (2000). Социальные эксклюзии. *Социол. журн.* № 3/4., 5-17.

Вільна енциклопедія Вікіпедія. (2018). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Молодь>

Доповідь Генерального секретаря перед Генеральною Асамблеєю, А/36/215, 1981, що підтверджена Доповіддю Генерального секретаря перед Генеральною Асамблеєю, А/40/256, 1985 (для більш докладної інформації щодо визначення поняття "молодь" див. веб-сторінку департаменту ООН з економічних та соціальних питань "Визначення поняття "молодь": [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.un.org/esa/socdev/documents/youth/fact-sheets/youth-definition.pdf

Закон України "Про соціальні послуги" (Нова редакція). (2003). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://законодавство.com/ukrajiny-zakony/zakon-ukrajini-pro-sotsialni-poslugi-vidomosti-2003-1017.html>

Закон України "Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні". (1993). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2998-12>

Зубок, Ю. А. (1998). *Соціальна інтеграція молоді в умовах нестабільного суспільства*. М., Соціум.

Лоренц, У. (1997). *Соціальна робота в змінюючійся Європі*. К.

Луман, Н. (1998). *Глобалізація мирового суспільства: як слід системно розуміти сучасне суспільство*. В: Соціологія на порозі ХХІ століття: Нові напрями досліджень. М.: Інтеллект, 94-108.

Махлер, Ф. (1984). *Введення в Ювентологію: тези*. Стажування. Бик молодіжного дослідження. № 1.

Погам, С. (1999). *Исключение: социальная инструментализация и результаты исследования*. Журнал социологии и социальной антропологии. Т. II. Спеціальний випуск: Современная французская социология, 140-156.

Проект закону України "Про молоді". (2015). [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH2SL00A.html

Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй. (2015). *Молодіжна стратегія на 2014-2017 рр.*, 11.

Толстих, Н. В. (2003). *Соціальне виключення в сучасній Україні: спроба оцінки*. Укр. соціум № 1 (2), 81-85.

Тренінг з прав людини. (2000). *Серія професійних тренінгів*. Верховний Комісар з прав людини, Центр з прав людини: Женева; Нью-Йорк.

CLASSIFICATION OF SOCIALLY EXCLUSIVE YOUTH

Savytska Anna, postgraduate student of the Department of Pedagogy of Zhytomyr State University named after Ivan Franko, assistant of the Department of Social Work Zhytomyr Economics and Humanities Institute of Higher Educational Institution University "Ukraine"
3309037@ukr.net

Abstract. Today in Ukraine people are quite acute experiencing different social, political and economic changes. One of the negative consequences of global and local crises in our country is the growth of social inequality and insecurity of the population. Therefore, social exclusion as the process applies to all layers of the population. But in this article we want to focus on the youth. Because young people are the fulcrum and the formation of the country. In connection with a variety of problems and needs of the modern world, young people are not always able to independently overcome their own difficulties.

The article considers stages of formation of the process of social exclusion, comparing foreign and domestic establishment. Although the first attempts to identify the concept of "social exclusion" began in the 40s of the twentieth century, but the term 'exclusion' emerged in French sociology in the 60-ies of XX century, which was explained from the economic point of view. And in Ukraine, consideration of this concept was not defined until 2002 in the study of poverty. This indicates the imperfection and the relevance of the study of our state in this matter.

Substantiated scientific approaches of domestic and foreign scientists to the definition of "social exclusion", "excluded person", "youth", "socially excluded youth". Determined by the eccentricity of providing definitions to the terms on the one hand, and pereplyunet opinions of scientists on the other. Primarily, this is due to the conditions, time and problems in the study of concepts. So, social exclusion – the exclusion of individuals or social groups the social structure of society and social processes, the creation of conditions that do not allow these individuals or groups play in society, a significant role (according to N. In. Thick, 2003); socially excluded person is the object of social work, which, through economic, political, religious, social, psychological and medical barriers completely or partially lost touch with society (actually the author's definition, 2017); youth are persons aged 14 to 28 years (in Ukraine, the official age of youth as of 2018); socially excluded young people as identical to the concept of socially excluded persons, but within 14-28 years.

On the basis of research, we have proposed a classification of socially excluded young people over the biological, social and individual characteristics, which gives the opportunity to identify the factors and the ability to prevent the spread of this phenomenon.

Key words: social exclusion; and socially excluded persons; young people; socially excluded young people.

References

- Bauman, Z. (2004) *Wasted lives. Modernity and its outcasts. Cambridge: Polity Press*, 5-7.
- Bolotina, N. (2000). *Social human rights and social law: Ukraine and the European Union. Europe, Japan, Ukraine: ways of democratization of state-legal systems. K.*, 154-158.
- Borodkin, F. M. (2000). *Social exclusion. Sociology. Journ. No. 3/4.*, 5-17.
- Ed. Janie Percy-Smith. (2000). *Policy Responses to Social Exclusion towards Inclusion?* Buckingham Philadelphia, Open University Press, 27.
- European Social Services/Edited by Brian Munday. (1993). *European Institute of Social Services University of Kent at Canterbury*, 96.
- Free encyclopedia Wikipedia. (2018). [Electronic resource]. Mode of access: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
- Human rights training. (2000). *A series of professional trainings. The high Commissioner for human rights, Centre for human rights: Geneva; new York.*
- Law of Ukraine "On the promotion of social development and youth development in Ukraine". (1993). [Electronic resource]. Mode of access: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2998-12>
- Lenoir, R. (1974). *Les exclus, un français sur dix*. Paris: Seuil.
- Lorenz, W. (1997). *Social work in a changing Europe. K.*
- Luman, N. (1998). *Globalization of the world community: how to systematically understand modern society. Q: Sociology at the threshold of the XXI century: New directions of research. M.: Intellect*, 94-108.
- Mahler, F. (1984). *Introduction to Eventology: abstracts. Internships. Bull. youth research. No. 1.*
- Pogam, S. (1999). *Exclusion: social instrumentalization and results of research. Journal of sociology and social anthropology. T. II. Special issue: Modern French sociology*, 140-156.
- The draft law on "About young people". (2015). [Electronic resource]. – Mode of access: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH2SL00A.html.
- The law of Ukraine "On social services" (New edition). (2003). [Electronic resource]. Mode of access: <https://законодавство.com/ukrajiny-zakony/zakon-ukrajini-pro-sotsialni-poslugi-vidomosti-2003-1017.html>
- The report of the Secretary-General to the General Assembly, A/36/215, 1981, confirmed by the Report of the Secretary-General to the General Assembly, A/40/256, 1985 (for more details regarding the definition of "youth" see the web page of the UN Department of economic and social Affairs, "the Definition of "youth": [Electronic resource]. Mode of access: www.un.org/esa/socdev/documents/youth/fact-sheets/youth-definition.pdf.
- Tolstykh, N. (2003). *Social exclusion in contemporary Ukraine: an attempt of evaluation. Ukr. society № 1 (2)*, 81-85.
- United Nations development programme. (2015). *Youth strategy for 2014-2017*, 11.
- Zubok, Y. (1998). *Social integration of young people in an unstable society. M., Society*

Стаття надійшла в редакцію: 21 квітня, 2018

